

تبار شناسی تهدیدات نرم اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران

فصلنامه مطالعات بسیج، سال چهاردهم، شماره ۵۰، بهار ۱۳۹۰

دکتر اله مراد سیف و دکتر محمد تولایی؛ تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج، ۱۳۹۰، ۱۵۳ صفحه

مقدمه

تهدید، مفهومی انتزاعی است که در هم تنیدگی عمیقی با مفهوم امنیت ملی دارد. تهدیدهای امنیت ملی را می‌بایست از تهدیدهای روزمره حاصل کارهای عادی زندگی در جو رقابت آمیز بین‌المللی تفکیک کرد. تعریف دقیق از تهدید به دلیل چند وجهی بودن و ارتباط آن با امنیت ملی، منافع ملی، اهداف و راهبرد، پیچیده و مشکل است. تهدید نرم عبارت است از هرگونه اقدام غیرخشونت آمیز که ارزشها و هنجارها را مورد هجوم قرار دهد و در حد نهایی، منجر به تغییر در الگوهای رفتاری و خلق الگوهای جدیدی شود که با الگوهای رفتاری نظام حاکم تعارض داشته باشد. اگر چه تهدید نرم نیز همانند تهدید سخت در ابعاد مختلفی می‌تواند شکل گیرد، با وجود این، تجلی و نمود آن در ابعاد اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بیشتر است.

همان طور که قبلاً بیان شد، مفهوم تهدید به واسطه انتزاعی بودنش، همواره با میزانی از ابهام همراه است. پدیده‌ها (تهدیدهای نرم) در حال تکوین هستند و همه آنها در عرصه ذهنیت تولید می‌شوند. همچنین در فضای اجتماعی، به دلیل سیالیت زیادی که پدیده‌ها دارند، تهدیدها در ابتدا چندان به صورت عینی ظهور و بروز ندارند. به عبارت دیگر؛ اگر چه شناخت پدیده‌ها معمولاً پس از ظهور عینی شان مورد توجه خاص قرار می‌گیرند، اما موضوعات، قبل از مقطع ظهور عینی وجود دارند و تأثیر گذارند. اساساً تهدیدهای نرم دارای هویت نامحسوس و متحولند و چیزی به عنوان تهدید عینی وجود ندارد. شبکه

روابط علی در حوزه تهدیدهای نرم نیز پیچیده بوده و متغیرهای واسط متعددی وجود دارد که جا برای مداخله را فراهم می کند. لذا کشف روابط در این مرحله، بسیار مشکل و سخت است.

تهدیدهای نرم، براندازی نرم، اقدامات غیر خشونت آمیز، انقلاب‌های رنگین و مخملی، انقلاب خاموش و جنگ نرم، واژگانی هستند که طی سال‌های اخیر فضای فکری اندیشمندان و صاحب نظران امور امنیت ملی را به خود مشغول نموده است. علی‌رغم تهدید جدی و آشکار شدن موارد بسیاری از این دست، متأسفانه اقدام بنیادینی در تولید نظریه‌های بومی در راستای شناخت ماهیت این نوع تهدید و راه‌های مقابله با آن صورت نگرفته است. این موضوع در بعد تهدیدهای نرم اقتصادی وضع نابسامان‌تری دارد. فقر منابع و نپرداختن مراکز علمی و پژوهشی کشور به این بعد از تهدیدها، می‌تواند منجر به غفلت راهبردی و ضربه‌پذیری از این ناحیه به انقلاب و کشور بشود.

تهدید نرم اقتصادی به الگوی‌های رفتاری اقتصادی یا اقدامات اقتصادی غیر خشونت آمیزی گفته می‌شود که از سوی بازیگر یا بازیگرانی مشخص علیه بازیگر یا بازیگران مشخص دیگری از طریق اقناع یا القاء به کار گرفته می‌شود و امنیت ملی آنان را با خطر مواجه می‌کند. دشواری درک تهدید نرم اقتصادی در مراحل اولیه و اهمیت زیاد آسیب‌پذیری‌های هر نظام به عنوان بستر ساز شکل‌گیری و تحقق تهدیدهای نرم از جمله ویژگی‌های آنان است.

از این جهات، شناخت و حتی نشانه‌شناسی تهدیدهای نرم اقتصادی چندان ساده نیست و می‌تواند مسئله را با پیچیدگی مواجه سازد و نتیجه را موضوع مناقشات صاحب نظران قرار دهد، به طوری که هیچ‌گاه توافق و وفاق جمعی پیرامون موضوعات تهدید نرم اقتصادی حاصل نشود. به عبارت دیگر؛ آنچه یک نفر تهدید نرم اقتصادی تلقی می‌کند، دیگران لزوماً آن را تهدید ندانسته، حتی در شرایطی ممکن است آن را فرصت هم تلقی کنند. برای مثال، وابستگی یک کشور به واردات برخی کالاها ممکن است در یک دیدگاه، مصداقی از تهدید نرم اقتصادی باشد و در دیدگاه دیگر، یک پدیده طبیعی در دنیای معاصر تلقی شود، یا ورود برخی عناصر فرهنگی بیگانه را برخی تهدید و برخی دیگر تبادل فرهنگی و امری مثبت تلقی کنند. نمونه‌هایی از این دست زیاد است و هیچ‌گونه معیار روشنی که قاطعانه مصادیق تهدیدهای نرم را از غیر آن مجزاً کند وجود ندارد.

از آنجا که یک نظام اقتصادی کارآمد می‌تواند پشتوانه‌ی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و تحقق اهداف و آرمانهای انقلاب اسلامی و به ویژه بیداری جهان اسلام باشد، شناخت تهدیدهای نرم اقتصادی در این زمینه می‌تواند بسیار مؤثر باشد. در سال ۱۳۹۰ که توسط مقام معظم رهبری (مدظله العالی) بنام سال جهاد اقتصادی نام گذاری شده، به درستی می‌توان جهاد اقتصادی را پاسخی منطقی به خنثی سازی تهدیدهای اقتصادی نظام سلطه علیه نظام جمهوری اسلامی ایران دانست و با جهاد اقتصادی تهدیدهای دشمن را به فرصتهایی برای پیشرفت کشور تبدیل کرد و شرایط استحکام نظام را فراهم آورد. مقام معظم رهبری مدظله العالی در تاریخ ۸۶/۴/۲۴ در دیدار از پژوهشکده رویان ویژگی‌های کار جهادی را اینچنین بر شمردند:

۱. در آن معنای جهاد و کوشش وجود دارد.
۲. یک نوع مبارزه در مقابل یک خصم، در مقابل یک مانع و در مقابل یک دشمن باشد.
۳. هدفمند باشد، درست متوجه به آرمانها و هوشمندانه و عاقلانه و دشمن شکن باشد.

مشکل مهم تشخیص تهدیدهای نرم اقتصادی، نگارندگان را بر آن داشت تا از روشی دیگر به این مسئله نگاه کند و آن، تهدیدشناسی از نگاه رهبران است. رهبران هر نظام، شایسته ترین مرجع برای تعیین آرمانها و اهداف آن نظام و نیز تشخیص تهدیدهای آن نظام هستند. بر این اساس، با استفاده از روش تحلیل محتوا می‌باید به فرمایشات امام راحل (ره) و مقام معظم رهبری (دام عزه) توجه نموده و هشدارهای این بزرگان را در زمینه‌های اقتصادی مورد بررسی و تحلیل قرار دادند. از نظر نگارندگان؛ تهدید آن پدیده‌ای است که در بیان رهبری انقلاب و نظام، تهدید تلقی شده باشد و در غیر اینصورت، نباید به سادگی آنها را تهدید نامید. در این کتاب می‌توان میان ابزارهای تهدید نرم اقتصادی و اهداف تهدیدهای نرم اقتصادی نیز تمیز قائل شد. بعلاوه، زمینه‌های مختلف تهدیدهای نرم اقتصادی در عناصر مرتبط با هر یک از بازیگران، یعنی دولت، مردم و نخبگان قابل تشخیص بوده و در پایان می‌توان به جمع بندی کاملی در این زمینه دست یافت. چارچوب مفهومی معرفی شده در این کتاب راهنمای عملی

خواهد بود که در پایان امید می‌رود به یک الگوی مفهومی کامل تر در مبحث تهدیدهای نرم اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران دست یافت.

لذا لازمه‌ی جهاد اقتصادی درست، دشمن شناسی اقتصادی است. بسیج به عنوان یکی از منابع مؤثر قدرت ملی با بهره‌گیری از هویت و ویژگی‌ها خاص خود، توان بازدارندگی در مقابل انواع تهدیدها از جمله تهدیدهای نرم را داراست، لذا بسیج و بسیجی نمی‌تواند نسبت به شناخت و مدیریت انواع تهدیدهای نرم اقتصادی که خلاء جدی مطالعاتی و نظریه پردازی در مورد آن وجود دارد، بی تفاوت باشد.

همین ضرورت پژوهشگرانه مطالعات و تحقیقات بسیج را بر آن داشت تا با انجام پروژه ای تحقیقاتی، در پی «تبارشناسی تهدیدهای نرم اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران» باشد.

و اینک یافته‌های این پروژه تحقیقاتی در قالب کتاب حاضر تدوین شده و جهت بهره برداری تمامی مراکز سیاست گذاری، طرح ریزی، برنامه ریزی، پژوهشی، علمی و آموزشی کشور که در عرصه‌های امنیتی و اقتصادی مطالعه می‌نمایند و همه‌ی مجاهدان اقتصادی به ویژه بسیجیان فرهیخته ارائه می‌گردد، امید است که این کتاب بتواند در تحقق جهاد اقتصادی نقشی هر چند اندک را ایفا نماید.

بررسی محتوایی

کتاب حاضر با هدف یاد شده در سه بخش سامان یافته است. در بخش نخست طی دو گفتار به مفهوم شناسی و سابقه تاریخی تهدید نرم پرداخته شده است. در گفتار اول مفاهیمی همچون قدرت نرم، تهدید نرم و معیارها و ویژگی‌های تهدید نرم مورد بررسی قرار می‌دهد و بیان میدارد که تهدیدهای نرم با دو معیار اساسی از تهدیدهای سخت باز شناخته می‌شود. اولین معیار غیر خشونت آمیز بودن روش تهدید و دوم نرم افزاری بودن پیامد تهدید است. در گفتار دوم سابقه تاریخی تهدید نرم اقتصادی را با بررسی اصول و عناصر جوهری، اقدامات اقتصادی، تهاجم فرهنگی و جهانی سازی در استعمار فرانسه ارایه می‌نماید.

سپس نگارنده بخش دوم را با هدف زمینه شناسی تهدید نرم اقتصادی، طی پنج گفتار و در زمینه‌های شکل‌گیری تهدید نرم اقتصادی مورد بررسی قرار می‌دهد. و با بیان مفهوم توسعه و ویژگی‌های آن به نظریه‌های توسعه پرداخته و واکاوی راهبردی توسعه و آسیب‌شناسی توسعه، الگوی توسعه، در گفتار اول پرداخته و سپس در گفتار دوم به مباحثی از قبیل ارزشها، الگوی مصرف، سرمایه اجتماعی و هویت و ارتباط آنها با تهدید نرم اقتصادی می‌پردازد.

نویسنده در بخش سوم کتاب که هدف اصلی تدوین کتاب است، در مورد نشانه‌شناسی تهدید نرم اقتصادی با بهره‌گیری از تحلیل محتوای بیانات حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است. برای این منظور، صحیفه امام راحل و نیز وصیت‌نامه‌ی ایشان و نیز سی‌دی حاوی بیانات و پیام‌های مضبوط حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مورد استفاده قرار گرفته است. نویسنده در گفتار اول چارچوب مفهومی تهدید نرم اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران، پرداخته و در گفتار دوم و سوم آرمانها و اهداف اقتصادی انقلاب اسلامی و زمینه‌های مرتبط با تهدیدهای نرم اقتصادی شامل الگوی توسعه، رفتار کارگزاران، الگوی مصرف، باورها و ارزشها، خودباوری، نوآوری، هویت ملی، انسجام ملی و اعتماد ملی از جمله محتویات ارائه شده در این بخش می‌باشد.

و در پایان کتاب نویسنده ویژگی‌های تهدید نرم را بر می‌شمرد و می‌نویسد:

۱. برای شکل‌گیری تهدید نرم لازم است که بازیگر مهاجم، نخست مخاطب‌شناسی کند و متناسب با ذائقه و شرایط مخاطبان شناسایی شده، اقدامات لازم را برای شکل‌گیری و ایجاد تهدیدهای نرم علیه بازیگر رقیب اعمال کند. بدیهی است اگر این مخاطب‌شناسی صورت نگیرد، تهدید نرم منعقد نمی‌شود یا در صورت انعقاد و شکل‌گیری هم، بخش قابل توجهی از قدرت شکل‌دهنده تهدید نرم به هدر خواهد رفت. لذا بر این اساس، مخاطب‌شناسی از اهمیت زیادی برخوردار است.

۲. شکل‌گیری تهدید نرم مستلزم برقراری نوعی رابطه‌ی تعاملی و دوجانبه بین طرفین درگیر است و به نتیجه رسیدن تهدید نرم نیز تابعی از میزان پذیرش آن نزد مخاطبان (تهدیدشوندگان) می‌باشد.

۳. درک تهدید نرم در مراحل اولیه، کار بسیار مشکلی است؛ زیرا در مراحل تکوین در فضای ذهنی شکل می‌گیرد و متغیرهای متعددی در شکل‌گیری آن دخیل می‌باشند که این وضعیت، درک آن را مشکل می‌سازد که گاهی متولیان امر از درک آن عاجز می‌مانند.

۴. مسائل و مشکلات داخلی و آسیب‌پذیری‌های هر نظام، پایگاه مهمی برای شکل‌گیری تهدیدهای نرم حریف علیه نظام مورد هجوم است.

۵. شکل‌گیری تهدید نرم مستلزم گذشت زمان و نیازمند زمینه‌ها و بسترهای لازم است.

۶. تهدید نرم در صورتی شکل می‌گیرد که کسانی که به آن تن در می‌دهند اساساً احساس و ادراک تهدید از آن نداشته باشند، بلکه آن را مطلوب خود و تسلیم شدن در برابر آن را اولویت خود بدانند.

۷. تهدید نرم در مراحل تکوین به دلیل ماهیت ذهنی و انتزاعی آن، چندان جلب توجه نمی‌کند و در واقع؛ جمعی از کارگزاران نظام سیاسی اساساً وضعیت موجود را وضعیتی کاملاً عادی تلقی می‌کنند.

۸. بر خلاف منابع قدرت سخت که بیشتر در اختیار دولتها هستند، منابع قدرت نرم که می‌توانند تولیدکننده تهدید نرم باشد، مبتنی بر دانایی و دارای پراکندگی زیاد می‌باشند.

۹. شکل‌گیری تهدید نرم به مراتب از تهدید سخت مشکل‌تر است؛ زیرا اولاً، همان‌طور که قبلاً گفته شد، شکل‌گیری تهدید نرم مستلزم طی یک فرایند طولانی است که در بستر شکل‌گیری، نیازمند هماهنگی و همکاری عوامل متعددی است. ثانیاً، تهدید نرم دارای منابع متعددی است که همه این منابع در اختیار دولت نیست و این وضعیت نیز تحقق و شکل‌گیری تهدید نرم را نسبت به تهدید سخت مشکل‌تر کرده است.

مهم‌ترین دغدغه همگان در مواجهه با جهانی‌سازی، بُعد فرهنگ و مسائل فرهنگی است. در حالی که آنچه فرهنگ را نیز ابزار خود قرار داده است، سیاست و تعیین خط‌مشی‌های سیاسی و حکومتی و تدبیر سیاسی جهان است. پس جا دارد از لایه سطحی

و رویین جهانی سازی که در قالب جهانی سازی فرهنگی بروز می‌یابد، عبور کنیم و توجّه و تمرکز خود را به سوی سیاست و جهانی سازی سیاسی ببریم؛ چرا که آرمانهای سیاسی جهانی سازان بیشتر از الگوهای فرهنگی در مورد مصرف و... تأثیر گذار بوده است. نتیجه اینکه جهانی سازی، تداوم حرکت نظام سرمایه‌داری و کاپیتالیستی غرب است که پس از پایان جنگ سرد، از لاک دفاعی بیرون آمده و رؤیای تسلط سیاسی بر عالم را در سر می‌پروراند؛ به همین دلیل، مطرح شدن سیاست نظم نوین جهانی همزمان با فروپاشی بلوک شرق، شاهد دیگری بر این مدعاست که هدف ابتدایی غرب و به خصوص ایالات متحده، جهانی سازی سیاسی بوده است

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی